

# Ieder kind is anders

Onderwijsvernieuwing op de 'iPad-scholen'



Joost Ramaer

## 1. Proloog

De Brit **Ken Robinson**, inmiddels Sir Ken Robinson, is een internationaal vermaarde onderwijs-hervormer, bekend om zijn meeslepende TEDTalks over onderwijs. Acht jaar geleden al zei hij tijdens zo'n Talk:

*“Vandaag de dag is creativiteit net zo belangrijk als kunnen lezen en schrijven. Creativiteit leer je alleen ontplooiën wanneer je fouten durft te maken. Kinderen zijn van nature niet bang om fouten te maken. Als ze iets niet weten, slaan ze er een slag naar. En toch runnen wij bijna overal op aarde nu nationale onderwijssystemen die kinderen straffen wanneer zij fouten maken. Daardoor leren wij ze ook hun creativiteit af. Picasso heeft eens gezegd: ‘Alle kinderen zijn geboren kunstenaars. Het grote probleem is kunstenaar te blijven terwijl je opgroeit.’ Wij groeien niet in onze creativiteit, wij groeien uit onze creativiteit.”*

**Janet Visser** is directeur van de openbare basisschool Master Steve Jobs in Sneek. Hier vertelt zij over haar eigen schooltijd: “Mijn leerkrachten zeiden altijd: ‘Janet is een leuke, enthousiaste meid, maar wel lastig.’ Ik werd niet uitgedaagd door school. Boeken had ik altijd als eerste uit. Van VWO gleed ik af naar HAVO en toen MBO. Vooral de verplichte vakken verveelden mij dood. Op het MBO deed ik de lerarenopleiding, en van daaruit deed ik alsnog de universiteit. Ik begon als leerkracht in het speciaal onderwijs. En ik kreeg zelf kinderen. Bij hen herkende ik alles van mezelf. Mijn dochter had dezelfde moeizame verhouding met school als haar moeder. Ook zij vond vooral de creatieve vakken leuk, net als ik destijds.”

**Han van der Maas** is hoogleraar Psychological Methods aan de Universiteit van Amsterdam. Hij onderzoekt al jaren hoe kinderen leren: “Tussen basisschoolleerlingen bestaan enorme individuele verschillen. Zo ligt 20 procent één jaar voor met rekenen, en 8 procent twee jaar. Toch krijgen die kinderen op de meeste scholen allemaal hetzelfde onderwijs. Eerst instructie van de leraar. Die instructie is voor alle kinderen in de klas gelijk. Dan gaat ieder kind oefenen door opgaven te maken die bij de zojuist gegeven instructie horen, en die dus, wederom, voor alle kinderen gelijk zijn. Tenslotte moet de leraar al die proefwerken nakijken. Dat kost veel tijd.”

**Monique van Zandwijk** is directeur van de openbare basisschool Digitalis in Almere, voortgekomen uit een fusie. Hier vertelt zij wat er toen gebeurde: “Digitalis is in 2011 ontstaan uit een fusie tussen een reguliere, gekleurde school en een witte Jenaplan-school. Dat gaf meteen een opstand onder de ouders. Dus zijn we de ouders gaan enquêteren, om een beter idee te krijgen hoe onze nieuwe school eruit moest komen te zien.

Opvallend veel ouders gaven in die enquête aan dat ze een meer digitale leeromgeving wilden voor hun kinderen, en ook dat kunst en cultuur meer ruimte en aandacht moesten krijgen in ons onderwijs.”

**Maurice de Hond** is vader van Daphne – inmiddels vijf jaar oud – en succesvol ondernemer. Hier beschrijft hij hoe hij op het idee kwam om zelf een nieuw soort school op te zetten: “In november 2011, Daphne was ruim 2 jaar oud, bezocht ik voor mijn werk Lodewijk Asscher, toen wethouder van Onderwijs in Amsterdam.

Ik had net op televisie een column uitgesproken over de kleuterrevolutie die zich aan het voltrekken was, zonder dat de volwassenen dat merkten. Verder zat Daphne op een peuterspeelzaal in het gebouw waar lang geleden de kinderen uit mijn eerste huwelijk naar school waren gegaan. Als ik haar kwam brengen en halen, zag ik dat de klaslokalen in dertig jaar nauwelijks waren veranderd.

Met dat alles in mijn achterhoofd vertelde ik Lodewijk dat ik ernstig betwijfelde of de school mijn dochter straks goed zou voorbereiden op de toekomst, terwijl ze dat thuis zelf al heel energiek deed. Als antwoord stelde Lodewijk een wedervraag die mijn leven, en later ook dat van anderen, ingrijpend heeft veranderd. ‘Waarom zet je niet zelf een school op die wel aan jouw eisen voldoet?’ ”

**Yvonne Kieft** is lerares op de openbare basisschool Digitalis in Almere. Nog maar twee jaar geleden was zij bijna uit het onderwijs gestapt, na veertig jaar met hart en ziel lesgeven. Hier vertelt zij waarom: “Van oorsprong ben ik kleuterjuf. Het kleuteronderwijs heb ik zien veranderen door het toetsen. Er kwam een steeds sterkere focus op de negatieve toetsresultaten, niet op de positieve. En die problemen moesten we dan ‘binnen zes weken oplossen’. Maar de meeste problemen laten zich niet in zes weken oplossen. Wij werden zelf ook getoetst. Vroeger kwam er een inspecteur langs met witte handschoenen, om te controleren of je lokaal wel schoon was. Juffrouw Broere heette die van mij, ik zal haar nooit vergeten.

Toen kwam de vaardigheidsmeter met veertig punten die werden afgevinkt. Sommige van mijn collega’s sliepen niet meer als de Inspectie op bezoek kwam. ‘Wij komen een onderzoek doen naar uw tekortkomingen,’ heette het dan. De scores die je kon halen, waren ‘zeer zwak’, ‘zwak’ en ‘voldoende’. We moesten ook een immer uitdijende boekhouding gaan bijhouden. Handlingsplannen. Groepsplannen. De vorderingen per kind. Ongeveer tien jaar geleden begon bij mij een proces van groeiende ergernis. In november 2013, toen ik bijna zestig werd, besloot ik te stoppen. Ik had het helemaal gehad met het onderwijs.”

**Marianne** is de moeder van Joris, na veel omzwervingen leerling op Digitalis: “Het kleuterdagverblijf had al door dat Joris hoogbegaafd is. Maar hoogbegaafdheid is geen eenduidig verhaal. In taal ligt hij twee tot drie jaar voor op andere kinderen. In rekenen is hij minder ver vooruit. Hij is erg op zichzelf. En zodra hij het idee krijgt dat iemand boos op hem is, gaan bij hem alle luiken naar beneden. De omgang met hem vergt veel aandacht. Wat niet helpt, is dat je overal te horen krijgt: ‘Is hij soms autistisch?’

Hij begon op een gewone basisschool. Daar verveelde hij zich, waar de school niets mee deed. Op zijn tweede school ging het goed tot in groep 3. Wat hij aan lesstof kreeg aangeboden, bleef ver achter bij zijn kunnen. Joris begon door de school te dwalen, en uiteindelijk deed hij helemaal niks meer.

Midden in het schooljaar, in januari, kon hij terecht op een Leonardo-school, speciaal bedoeld voor hoogbegaafde kinderen. Hij kreeg een proeftijd van een half jaar. Ook daar ging het snel mis. ‘Wij kunnen geen zware onderpresteerders gebruiken,’ zei de school tegen ons. Dat was vreemd, want hoogbegaafde kinderen zijn juist vaak zware onderpresteerders op school. Na een paar maanden klapte Joris helemaal dicht. Op zeker moment wilde hij niet eens meer naar school. Die wilde hem ook niet meer terughebben na de zomervakantie. Joris dreigde een thuiszitter te worden.”

De wetenschappers, schoolleiders, leerkrachten en ouders die hierboven aan het woord komen, hadden elkaar nooit ontmoet toen ze meemaakten wat ze hier vertellen. Toch hadden ze, los van elkaar en verspreid door de tijd, vergelijkbaar problematische ervaringen met onderwijs.

Het onderwijs dat kinderen moet voorbereiden op hun toekomst, te beginnen op de basisschool, vanaf hun vierde jaar. Overheden geven er miljarden aan uit, ouders en kinderen hebben slapeloze nachten aan de vooravond van Cito-toetsen en andere belangrijke examens. Onderwijs heet de doorslaggevende factor te zijn voor je latere falen of slagen in de maatschappij. Herinneringen aan onze beste, meest inspirerende leerkrachten koesteren we de rest van ons leven.

Niemand betwist het enorme belang van goed onderwijs. Alle betrokkenen proberen er dan ook het beste van te maken. En toch hangt er wereldwijd dezelfde grauwsluiertint over met name de eerste zes jaren van dat onderwijs, alsof landen niet enorm verschillen in taal en cultuur. Sjofele, afgetrapte schoolgebouwen.

Onderbetaalde leerkrachten. Een handvol derdehands computers. Leerboeken die in dertig jaar niet wezenlijk zijn veranderd. Kinderen die slechte resultaten behalen of clashen met hun schoolomgeving – vaak allebei – en dan een stempel op hun voorhoofd krijgen: ADHD, dyslexie, autisme.

Overal om ons heen verandert de samenleving, sneller dan ooit. Behalve in het basisonderwijs. Daar lijkt soms stagnatie de norm te zijn. Waarom is verandering daar zo moeilijk? En kan het ook anders?

Dit is het verhaal van een groep mensen die een nieuw soort basisschool bedacht. Een school die moderne digitale technologie benut om het onderwijs anders en beter te organiseren.



## Leren om te leren

Anderhalf miljoen kinderen gaan iedere weekdag naar een van de 6.742 basisscholen die Nederland rijk is. Dat zijn 82.000 kinderen minder dan in 2008, en naar verwachting zal hun aantal de komende acht jaar opnieuw met 96.000 teruglopen. Oorzaak is vooral een daling van het aantal geboorten sinds de millenniumwisseling. De aanwas van immigrantenkinderen valt daarbij in het niet.

Gedurende de schooldag neemt de overheid de verantwoordelijkheid voor al deze kinderen over van hun ouders en verzorgers. De leerkrachten, de schoolgebouwen en de leermiddelen worden bijna volledig gefinancierd met belastinggeld. Wie betaalt, bepaalt ook. Wat de kinderen op school doen en leren, en aan welke eisen de onderwijzers, scholen en het lesmateriaal moeten voldoen, is in hoofdlijnen een zaak van overheidsbeleid. Dat is in alle ontwikkelde landen zo; alleen de vorm waarin en de manier waarop verschilt van land tot land.

Vanaf de roemruchte Mammoetwet, die van kracht werd in 1968, ging de meeste aandacht in Nederland naar het voortgezet en hoger onderwijs. Dat veranderde geleidelijk vanaf 1985, toen kleuterschool en lagere school werden geïntegreerd tot de huidige basisschool. In 1960 had 80 procent van de Nederlanders alleen lagere school. Sindsdien volgen steeds meer kinderen en jongeren steeds langer onderwijs. Momenteel telt het voortgezet onderwijs 930.000 leerlingen, de hogescholen 420.000 en de universiteiten 240.000 studenten. Wij naderen het moment waarop de helft van de bevolking een diploma van een hogeschool of universiteit zal hebben behaald.

Tegelijkertijd is er een wereldwijde consensus gegroeid dat het effect – de Inspectie van het Onderwijs noemt dat de ‘opbrengst’ – van al dat onderwijs staat of valt met de kwaliteit van de basisschool. Want hoe jonger het kind, hoe ontvankelijker het is en hoe sneller het leert. Kleine kinderen maken in hun eerste levensjaren zeer complexe leerprocessen door. Met name taalverwerving is volgens hoogleraar Han van der Maas qua moeilijkheidsgraad te vergelijken met viool leren spelen op het niveau van Janine Jansen. Het is niet voor niets dat kinderen er minstens drie jaar over doen om te leren praten. Eigenlijk is dat nog verbluffend snel.

Over hoe kinderen leren, weten we eigenlijk nog maar weinig. Eén ding staat wel vast: kinderen leren zichzelf het meest. Geef hen een zetje in de goede richting, reik hen enkele welgekozen bouwstenen aan, en de rest leren ze zelf wel. Vooral dankzij internet, en de bijbehorende soft- en hardware, zijn de mogelijkheden om zelf te leren exponentieel toegenomen. Een bekend voorbeeld is Akshaya Iyengar. Zij groeide op in een afgelegen stadje in India. Boeken waren schaars, maar Akshaya had wel toegang tot het web. Zij schat zelf dat zij tijdens haar studie de helft van haar kennis en informatie opdeed via Wikipedia. Akshaya is inmiddels software-ontwikkelaar in de Verenigde Staten en vaste donateur van Wikipedia.

De digitale revolutie werkt van twee kanten ingrijpend op kinderen in. Eén: ze leren steeds meer zelf, via internet. Zelfs al voordat ze naar school gaan – YouTube staat vol filmpjes van peuters van twee of drie jaar oud die de meest adembenemende dingen doen op een tablet. Twee: ze leren steeds meer op een andere manier. Grilliger, associatiever. Volgens het willekeurige patroon van hun eigen zoektochten op het web, niet volgens de weg die officiële lesmethodes voor hen uitstippelen.

Ons basisonderwijs speelt nog nauwelijks in op deze ontwikkeling. Thuis beschikken steeds meer kinderen over minstens één apparaat uit het rijtje school- of bureaucomputer, smartphone en tablet. Op de meeste basisscholen werken zij hoofdzakelijk met papier en pen: leerboeken en schriftjes, en potlood, stift, bal- of vulpen. Bovendien hanteren de meeste Nederlandse basisscholen deze leermiddelen in een organisatie-model dat in een eeuw niet wezenlijk is veranderd.

Kinderen van dezelfde leeftijd zitten bij elkaar in één klas met doorgaans dertig leerlingen, die de hele dag wordt geleid door één en dezelfde onderwijzer. Deze geeft de kinderen instructie in een aantal vakken, waarvan taal en rekenen de belangrijkste zijn. Vervolgens gaan de kinderen oefenen door opdrachten te maken die zijn gebaseerd op de zojuist ontvangen instructies. Hun vorderingen worden regelmatig getest via proefwerken en andere schriftelijke opdrachten, die de onderwijzer nakijkt en waardeert, meestal met een cijfer.

Hoe goed en toegewijd de onderwijzer ook is, deze grondvorm heeft enkele belangrijke gebreken die hij in zijn eentje onmogelijk kan oplossen. Het nakijken kost veel tijd die hij niet aan andere zaken kan besteden. Bovendien gebeurt het bijna altijd in afwezigheid van het kind – buiten schooltijd, veelal bij de onderwijzer thuis. De onderwijzer ontdekt wat het kind verkeerd doet, maar kan het geen nadere instructies geven hoe die fouten in de toekomst te voorkomen. Met andere woorden: op een cruciaal moment kan de onderwijzer het kind niet ‘leren om te leren’.

Wat nog zwaarder weegt, is de uniformiteit van dit leerproces. Alle kinderen in de klas krijgen dezelfde instructies, en dezelfde oefenopdrachten en proefwerken. Dit doet geen recht aan de grote individuele verschillen tussen die kinderen, in kennis en in leervaardigheid. Kinderen die voorliggen met rekenen, kunnen achterlopen in taal, en omgekeerd. Die ene onderwijzer voor de klas kan zijn leerarbeid onmogelijk per kind differentiëren. Hij moet lesgeven op een niveau en in een tempo dat het grootste deel van de klas kan bijbenen. Sommigen zal ook dat nog te snel gaan, anderen vervelen zich juist. Niemand is dan echt tevreden.

Een bijkomend probleem is dat het basisonderwijs voor de meeste ouders een zwarte doos blijft. Zij leveren hun kind 's ochtends af en halen het 's middags weer op. De meesten hebben geen idee wat er tussentijds met hun kind gebeurt. De periodieke ‘tien-minutengesprekken’ met de leerkracht over de voortgang brengen daar nauwelijks verandering in – de naam zegt eigenlijk al genoeg.

De geringe betrokkenheid van de ouders, en het gebrekkige compromis rond de individuele verschillen tussen kinderen, vormen een bron van frustraties voor de leerkracht. Die krijgt het gevoel er alleen voor te staan, en gaat zich ook daarnaar gedragen: dan d oe ik het ook wel alleen.

Ondanks deze gebreken doorloopt het gros van de kinderen de basisschool zonder noemenswaardige problemen. Kennelijk verzamelen zij onderweg ook voldoende bagage om diploma's in voortgezet en hoger onderwijs te kunnen halen, gezien de sterke groei van die twee trajecten. Een belangrijke minderheid is minder gelukkig. Deze kinderen kunnen niet goed meekomen in het bovenbeschreven leerproces. Bijna altijd leidt dat ook tot gedragsproblemen, zowel jegens de andere kinderen als jegens de leerkracht. Veelal krijgen deze probleemkinderen de diagnose dat zij lijden aan kwalen met een min of meer medisch karakter: eetstoornissen, antisociaal gedrag (CD en ODD), concentratieproblemen (ADD en ADHD) of vormen van autisme. Anderen hebben pure leerproblemen, zoals dyslexie, die soms weer kunnen leiden tot gedragsstoornissen.

Wat niet helpt, is dat de diagnoses en bijbehorende afkortingen en moeilijke termen stigmatiserend werken. Eenmaal gelabeld, geldt zo'n kind de rest van zijn schoolloopbaan als een probleemgeval. Dat belast zijn zelfbewustzijn en de relaties met anderen. Hoeveel basisschoolleerlingen zo'n sticker op hun voorhoofd dragen is moeilijk aan te geven, vanwege de diversiteit van de klachten en oorzaken daarvan. De schattingen lopen uiteen van 150.000 tot 320.000 , ofwel 10 tot meer dan 20 procent van de totale populatie.

Er bestaan diverse vormen van speciaal onderwijs voor 'probleemkinderen'. Deze sector meldde de laatste jaren een forse groei. Ook dan volgen 'slechts' 38.000 kinderen speciaal basisonderwijs, een fractie van het totaal. Het lijkt dus wel zeker dat het gros van de 'probleemkinderen' op een gewone basisschool zit. Niemand heeft ooit een oorzakelijk verband kunnen vaststellen tussen de problemen van deze kinderen en bovengenoemde gebreken van het traditionele basisonderwijs.

Maar een wereldwijd groeiende groep wetenschappers, beleidsmakers, schoolbestuurders, ouders en leerkrachten wil niet wachten totdat dat bewijs is geleverd. Zij stichten nieuwe scholen, veranderen de bestaande en doen voorstellen en onderzoeken die de 'opbrengst' van het onderwijs kunnen verbeteren. Hoewel zij steeds meer bijval krijgen, gaat dat hand in hand met verzet. Veranderingen in het basisonderwijs gaan langzaam, en daar zijn goede redenen voor. Het gaat om kleine kinderen – een kwetsbare groep, waarmee wij zorgvuldig moeten omgaan.

Ouders zijn zeer gespits op wat hun kind kan schaden, en terecht. Hun gebrek aan kennis van het leerproces maakt hen nog wantrouwer. Hun enige referentie is, welbeschouwd, hun eigen schooltijd. Zij zijn sterk geneigd de school van hun kinderen langs een meetlat te leggen die twintig tot dertig jaar oud is. In die omgeving is 'Aap-Noot-Mies' vertrouwd, en digitale nieuwlichterij al gauw bedreigend.



Veel leerkrachten trekken gelijk op met de ouders. Zij hebben hun eigen manier gevonden om de problemen in het basisonderwijs het hoofd te bieden. 'Ik sta toch alleen voor die klas? Dan dóe ik het ook alleen. Laat mij met rust!' Hervormers houden zij buiten hun klaslokaal, ook als die met aantoonbaar goede ideeën komen aanzetten.

De eenvoudigste, en ook minst omstreden manier om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren, is: kleinere klassen, met meer leerkrachten en ondersteuners. Helaas kost dat veel geld, en dat hebben de meeste landen er niet voor over. Finland is als een van de weinige landen wel bereid tot deze hoge investering. Finse leerkrachten zijn hoger opgeleid en worden veel beter betaald dan in de meeste andere landen. Finse kinderen krijgen daardoor meer individuele aandacht en hoogwaardige begeleiding. In onderwijsland geldt Finland al jaren als een lichtend voorbeeld: zo moet het. In andere landen – Groot-Brittannië is het bekendste voorbeeld – bereiken privé-scholen vergelijkbaar hoge opbrengsten, maar alleen voor kinderen wier ouders 20.000 pond of meer aan school fees kunnen opbrengen. Per kind, per schooljaar. Twaalf jaar lang.

Hervormen kan ook op een andere manier. Binnen het bestaande systeem, met leerkrachten die daar soms al veertig jaar in meedraaien. In bestaande schoolgebouwen – al helpt een nieuw gebouw met een andere indeling wel. Zonder hoge extra kosten. Wel met extra opbrengsten. Als je tenminste afgaat op de leerkrachten, bestuurders, ouders en kinderen die voor deze nieuwe variant hebben gekozen. Want die zijn zonder uitzondering enthousiast, tot zo ver. In eerste instantie gingen er zeven basisscholen over. Inmiddels zijn het er 22, en de directeur van één van die 22 droomt al hardop over een uitbouw naar het voortgezet onderwijs.

Deze nieuwe onderwijsbeweging heet O4NT, de afkorting van Onderwijs voor een Nieuwe Tijd. De scholen die zich hebben aangesloten, dragen veelal de naam van een van de voormannen van de digitale revolutie: Steve Jobs, de Amerikaanse ondernemer die Apple twee keer groot maakte.

Maar de pioniers van O4NT werden vooral gedreven door hun persoonlijke ervaringen met het traditionele onderwijs.

Daarom nu eerst hun eigen verhaal.

**THINK  
OUTSIDE  
THE BOX**

